

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL: ENTERPRISES BENEFITS AND WEAKNESSES IN CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE ECONOMY

Визначено й обґрунтовано основні переваги та недоліки господарювання сільськогосподарських підприємств згідно з їх поділом на організаційно-правові форми. Наведено приклади організаційних, економічних, правових чинників, які формують сприятливе середовище для монополізації аграрного ринку господарськими товариствами та приватними підприємствами. Водночас для фермерських господарств створено такі умови, за яких вони не здатні конкурувати з такими організаційно-приватними формами, як приватні підприємства та господарські товариства, в організаційній, фінансовій та правовій площинах. Окреслені переваги та недоліки виходять із ринкових законів господарювання, проте витокими цих причин є нормативно-правове регулювання і/або не врегулювання обмежень на монополізацію використання сільськогосподарських угідь. Це дасть можливість у майбутньому зосередити увагу та зусилля законотворчих органів влади на формуванні таких нормативно-правових актів, які забезпечуватимуть підтримку дрібного ведення сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: переваги та недоліки, організаційно-правові форми, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор економіки, фермерські господарства, господарські товариства, приватні підприємства, державні підприємства, виробничі кооперативи.

Определены и обоснованы основные преимущества и недостатки хозяйствования

сельскохозяйственных предприятий согласно их разделению на организационно-правовые формы. Приведены примеры организационных, экономических, правовых факторов, которые формируют благоприятную среду для монополизации аграрного рынка хозяйственными обществами и частными предприятиями. В то же время для фермерских хозяйств созданы такие условия, при которых они не способны конкурировать с такими организационно-частными формами, как частные предприятия и хозяйственные общества, в организационной, финансовой и правовой плоскостях. Указанные преимущества и недостатки вытекают из рыночных законов хозяйствования, однако истоками этих причин являются нормативно-правовое регулирование и/или не урегулирование ограничений на монополизацию использования сельскохозяйственных угодий. Это даст возможность в будущем сосредоточить внимание и усилия законотворческих органов власти на формировании таких нормативно-правовых актов, обеспечивающих поддержку мелкого ведения сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: преимущества и недостатки, организационно-правовые формы, сельскохозяйственные предприятия, аграрный сектор, фермерские хозяйства, хозяйственные общества, частные предприятия, государственные предприятия, производственные кооперативы.

УДК 338.43:330.33

Матковський П.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

*The main advantages and disadvantages of managing agricultural enterprises according to their division into organizational and legal forms are determined and grounded. Examples of organizational, economic, legal factors that create a favorable environment for monopolization of the agrarian market by economic associations and private enterprises are given. At the same time, farms have created such conditions in which they are not able to compete with such organizationally private forms as private enterprises and business partnerships in organizational, financial and legal contexts. This will enable in the future to focus on the efforts and efforts of the legislative authorities to formulate such normative and legal acts that will provide support for small-scale agricultural production. The key to agrarian transformation was no doubt the formation of economic partnerships, as the personification of monopolists in the agrarian market, but the establishment and approval of farms, whose owners would have to create a competitive environment in the agrarian sector and feel like a masters on their land. We will focus on the main advantages and disadvantages of the smallest and largest of the organizational forms of activity of agricultural enterprises. Advantages of farmers: obvious social efficiency; low transaction costs; a high proportion of workers in one dollar of released products. Disadvantages of farmers: weak financial base, difficulties in attracting investment; economic pressure from agroholdings; problem preservation and transfer of property rights (in case of disability, death, other variants of the retreat from the economy); high economic risk, complexity of tax optimization; weak initiative of foreign counterparties to cooperate; undervalued valuation of real and working capital. Advantages of management of economic associations: synergistic effect (growth of opportunities of all participants of the holding in the geometric progression); minimizing the negative effects of competition for all members of the company; the potential of forming a self-sufficient vertically-integrated management structure; the potential for diversification of production in order to minimize business risks with simultaneous specialization as a condition for increasing competitiveness; the possibility of introducing scientific and technical achievements, borrowing, adapting and integrating the experience of foreign companies in the management processes in the production; the prospect of effective implementation of large-scale financial resources; the possibility of coordinating financial, operational and investment activities. Disadvantages of management of economic associations: growth of monopolization of the economy; creation for childhood terms of dependence on the parent organization, frequent deprivation of most means of production; manipulation of the resources of subsidiaries; ability to avoid paying taxes due to the complex structure of the structural management; the lack of objective political and legal regulation at the state level; struggle for the interests of agricultural holdings and rural residents; concentration of financial resources on the accounts of the parent organization (risk of loss of the investor, including fixed and working capital). **Key words:** advantages and disadvantages, organizational forms, agricultural enterprises, agrarian sector of economy, farms, business associations, private enterprises, state enterprises, production cooperatives.*

Постановка проблеми. Значна частина дослідників, обґрунтовуючи роботу аграрного сектору економіки, вдається до аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. Деяка частка

науковців здійснює дослідження цієї частини товаровиробників через їх поділ на мікро-, малі, середні та великі підприємства, інша ж – традиційно за організаційно-правовими формами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало авторів досліджують питання організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств: Г.В. Черевко у праці «Агрохолдинги як нові організаційно-правові форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України» [1, с. 9–16]; А.Є. Данкевич у дослідженні «Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів» [2, с. 139–147]; А. Мартин у статті «Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні» [3, с. 26–32]; О.В. Цюцик у праці «Організаційно-правові форми сільськогосподарських товаровиробників» [4] та ін. Однак важливою та мало порівнюваною залишається відповідь на запитання, які переваги та недоліки уособлює кожна із цих організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств для реальної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування переваг та недоліків, почасти виявлення сильних та слабких сторін кожної з організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. До організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, за якими їх групують статистичні органи, належать: приватні підприємства, фермерські господарства, господарські товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, державні підприємства, підприємства інших організаційно-правових форм.

Лейтмотивом проведення аграрних перетворень, без сумніву, не було формування господарських товариств як уособлення монополістів на аграрному ринку, а було становлення й утвердження фермерських господарств, власники яких мали б створити конкурентне середовище в аграрній сфері та відчути себе господарем на своїй землі.

Така ейфорія приватної власності на землю та майно породила чимало наукових праць у контек-

сті утвердження селянина як власника землі протягом 1990–2000 рр.

Однак сьогоднішні статистичні дані свідчать, що частка фермерських господарств у виробітку валової продукції становить менше 16%. Передумовами формування таких даних є створене середовище, умови, в яких доводиться функціонувати фермерським господарствам (табл. 1).

Згідно зі ст. 114 Господарського кодексу України (ГКУ), фермерське господарство є формою підприємництва громадян для виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції [5]. У світлі узаконення приватної власності на землю та майно виникла реальна можливість реалізувати її переваги в аграрному секторі економіки України. Однією з організаційно-правових форм діяльності сільськогосподарських підприємств є приватні підприємства. Згідно зі ст. 63 ГКУ, приватне підприємство діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи) [5]. Протягом більш як п'ятнадцятирічного терміну функціонування вони набули своїх усталених ознак із відповідними перевагами та недоліками. У табл. 2 наведено переваги та недоліки приватних сільськогосподарських підприємств.

Ще однією організаційно-правовою формою діяльності сільськогосподарських підприємств є господарські товариства (табл. 3).

Згідно зі ст. 80 ГКУ, існують такі види господарських товариств:

«1. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

2. Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної

Таблиця 1

Фермерські господарства: переваги та недоліки господарювання

Переваги	Недоліки
Очевидна соціальна ефективність	Слабкий фінансовий базис, труднощі залучення інвестицій
Низькі трансакційні витрати	Економічний тиск із боку агрохолдингів
Нескладна структура у системі управління	Проблематичне збереження та передача прав власності (у разі втрати працездатності, смерті, інших варіантів відступу від господарства)
Компактність виробництва	Обмеженість участі родинними зв'язками з керівником підприємства
Стрімка реакція на трансформації в ринковому середовищі	Умовна складність модернізації техніки, технологічних процесів вирощування, зберігання, переробки, логістики та обслуговування
Висока частка працюючих у розрахунку на одну гривню випущеної продукції	Високий господарський ризик, складність податкової оптимізації
	Слабка ініціатива іноземних контрагентів до співпраці
	Обмежений потенціал фінансового і податкового планування
	Обмеженість величини та форми статутного капіталу
	Безпосередня участь у процесі виробництва
	Занижена оцінка основного та оборотного капіталу

Таблиця 2

Приватні підприємства: переваги та недоліки господарювання

Переваги	Недоліки
Сучасне матеріально-технічне забезпечення	Більшість товарів – мало терміну зберігання
Особиста сировинна база	Якість кінцевого товару корелюється з якістю сировини, технологією переробки, умовами доставки
Освоєний внутрішній ринок, потреби клієнтів	Обсяги реалізації носять сезонний характер
Організація має тривалі позитивні відгуки серед клієнтів продукції	Потреба в побудові матричної структури управління підприємством
Значна частка належить соціальній функції: розширене відтворення підприємства передбачає збільшення робочих місць	Необхідність постійного контролю дотримання технологічного процесу вирощування, переробки, транспортування продукції та обслуговування матеріально-технічної бази
Усталені місця реалізації продукції	Слаборозвинений маркетинг
Модернізовані технології з виробництва, заготівлі, логістики товару	Поліпшення якості товарів викликає зростання їхньої собівартості
Проведення тренінгів, підвищення кваліфікації кадрів	Потенційні зміни законодавства у напрямі зростання податкового навантаження
Поліпшення продуктивності праці та матеріальної мотивації персоналу	Відсутність стабільної цінової політики у сфері послуг, техніко-технологічного оснащення
Використання новітніх розробок під час заготівлі кормів, модернізація устаткування	Відсутність регуляторної цінової політики
Збільшення асортименту товарів	Постійне зростання конкурентної боротьби
Поліпшення якості товарів завдяки власній сировинній базі, модернізованому обладнанню	Відсутність чіткого дотримання технології виробництва, переробки, логістики продукції
Підвищення продуктивності тварин завдяки використанню якісних кормів	Складність побудови прогнозів щодо кінцевих результатів діяльності: залежність від погодних умов
Зміни в законодавстві, зорієнтовані на ефективнішу державну підтримку	Субординація або антагонізм із владою

Таблиця 3

Господарські товариства: переваги та недоліки господарювання

Переваги	Недоліки
Централізація фінансово-економічного управління і контролю	Зростання монополізації економіки
Синергетичний ефект (зростання можливостей усіх учасників холдингу в геометричній прогресії)	Створення для дочірніх компаній умов залежності від материнської організації, почасти позбавлення більшості засобів виробництва
Мінімізація негативної дії конкуренції для всіх учасників компанії	Розгалужена ієрархічна система керівництва, помітний бюрократичний штат
Потенціал формування самодостатньої вертикально інтегрованої структури управління	Маніпуляція ресурсами дочірніх підприємств
Потенціал проведення диверсифікації виробництва для мінімізації підприємницьких небезпек з одночасною спеціалізацією як умовою підвищення конкурентоспроможності	«Подвійне оподаткування»: дочірнє товариство, отримуючи прибуток, сплачує податок, передає цей прибуток материнській організації як дивіденди, які обкладаються податком на прибуток
Можливість упровадження у виробництво науково-технічних досягнень, запозичення, адаптація та інтеграція досвіду іноземних компаній у процеси господарювання	Можливість уникнення сплати податків завдяки складній структурній схемі управління
Спроможність протистояти трансформації ринкової кон'юнктури	Відсутність об'єктивного політико-правового регулювання на державному рівні
Перспектива ефективно реалізувати масштабні фінансові ресурси	Боротьба інтересів агрохолдингу та сільських жителів
Можливість узгодження фінансової, операційної та інвестиційної діяльності	Зосередження фінансових ресурсів на рахунках материнської організації (небезпека втрати інвестора включно з основним і оборотним капіталом)
Результативність добровільно-договірних відносин	

вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних їм акцій, окрім випадків, визначених законом» [5].

Наступною організаційно-правовою формою, яка надає можливості на добровільних засадах об'єднуватися громадянам для ведення сільського господарства, є виробничий сільськогосподарський кооператив (табл. 4).

**Сільськогосподарський виробничий кооператив:
переваги та недоліки господарювання**

Можливості	Загрози
Зміцнення відносин органів влади всіх рівнів із системою сільськогосподарської кооперації	Високий рівень протидії конкурентів
Зниження рівня податкового навантаження	Зростання цін на паливно-енергетичні ресурси
Скорочення чисельності безробітних і зростання реальних доходів населення	Низька купівельна спроможність сільського населення
Єдина організаційна система, що включає стадії заготівлі, виробництва, реалізації (вертикальна і горизонтальна інтеграція)	Відсутність чітко вираженої конкурентної стратегії господарювання всієї системи організації та зв'язків її реалізації
Налагоджені й стабільні відносини з постачальниками	Високі процентні ставки банківських кредитів і рівень інфляції
Розвинена система спеціальної освіти (технікум, виш)	Низький рівень цінової конкуренції
Забезпеченість власними виробничими та торговими площами, обладнанням і транспортом	Кооперативні підприємства погано адаптовані до нововведень, заснованих на досягненнях сучасних технологій
Робота на досить вивченому і стабільному сегменті ринку	Високий рівень фізичного і морального зносу матеріально-технічної бази
Визнаний лідер на сільському ринку	Низький рівень завантаження виробничих потужностей і площ
Можливість обслуговування додаткових груп споживачів із подальшою диференціацією напрямів діяльності	Нестійкий фінансовий стан
Ділові взаємовідносини керівництва організації з адміністративними органами	Високі витрати виробництва і реалізації продукції
	Недоліки і недоробки в законодавчій базі функціонування сільськогосподарської виробничої кооперації
	Нестабільність податкової політики в країні
	Недостатньо високий рівень кваліфікації кадрів
	Відсутність налагодженої системи збору та аналізу інформації про ринок

Згідно зі ст. 95 ГКУ, виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їхніх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їхньої участі у його діяльності [5].

П'ятою із шести організаційно-правових форм діяльності сільськогосподарських підприємств виступають державні підприємства. Державні сільськогосподарські підприємства не доцільно розглядати через призму категорії «переваги/недоліки функціонування». Їхня роль не викликає сумнівів у необхідності. Це зумовлено тим, що предметом діяльності державних підприємств є, як правило, селекційні, науково-дослідні розробки у поліпшенні продуктивності товарів рослинної чи тваринної галузей сільського господарства, обстеження, пов'язані з наркотичними та отруйними речовинами, котрі з огляду на рентабельність діяльності можуть нести збитковий характер, однак водночас є необхідними для розвитку галузі.

Згідно зі ст. 73 ГКУ, «державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі

відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління» [5]. До державних унітарних сільськогосподарських підприємств належать: машино-випробувальні станції, дослідні заводи сільськогосподарського машинобудування, насінницькі та племінні заводи й підприємства, кінні заводи, іподроми, державні заводські конюшні, селекційно-гібридні центри, дослідно-селекційні станції, сортовипробувальні станції, звірорадгоспи, тваринницькі комплекси, птахофабрики, парниково-тепличні комбінати, підприємства з відтворення цінних видів риб (рибокомбінати, рибоводно-меліоративні станції, нерестово-виросні господарства), підприємства, які вирощують ефіроолійні та лікарські рослини і культури, що містять наркотичні та отруйні речовини, а також підсобні господарства несільськогосподарських державних (комунальних) підприємств, які мають відокремлене майно і наділені правами юридичної особи [6].

Останньою із шести форм діяльності агроформувань є інші організаційно-правові форми господарювання сільськогосподарських підприємств.

Перелік організаційно-правових форм юридичних осіб не є вичерпним. У законодавстві України немає переліку «інших організаційно-правових

форм» юридичних осіб, зокрема і сільськогосподарських товаровиробників [4, с. 566]. Деякі автори відносять сюди міжгосподарську кооперацію сільськогосподарських підприємств, Однак така форма об'єднань властива також виробничим та обслуговуючим сільськогосподарським кооперативам, тому дане твердження на разі носить дискусійний характер.

Висновки з проведеного дослідження. Нормативні засади в симбіозі з ринковими законами зробили свої корективи щодо розвитку сільськогосподарських підприємств у розрізі їх організаційно-правових форм. Як наслідок, сформоване середовище для розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні станом на кінець 2016 р. для різних організаційно-правових форм можна представити в частці виробітку ними валової продукції серед усіх сільськогосподарських підприємств: господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, інші – 83%, державні підприємства – 2%, фермерські господарства – 15%.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Черевко Г.В. Агрохолдинги як нові організаційно-правові форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5. № 1–2. С. 9–16.
2. Данкевич А.Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 139–147.
3. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: переваги і недоліки агрохолдингів. *Землевпорядний вісник*. 2010. № 8. С. 26–32.
4. Цюцик О.В. Організаційно-правові форми сільськогосподарських товаровиробників. *Форум права*. 2010. № 2. С. 564–572.
5. Господарський Кодекс України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 18.02.2019).
6. Поняття державного сільськогосподарського підприємства. URL : <http://meگو.info> (дата звернення: 18.02.2019).
7. Організаційно-економічні основи міжгосподарських і агропромислових формувань. URL : <http://agroua.net/economics/documents/category-125/doc-213> (дата звернення: 18.02.2019).